

JÓ KORMÁNYZÁS ÉS BÜNTETŐJOG

*Ünnepi tanulmányok Kis Norbert
egyetemi tanár 50. születésnapjára*

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Jó kormányzás és büntetőjog

Ünnepi tanulmányok Kis Norbert egyetemi tanár 50. születésnapjára

Jó kormányzás és büntetőjog

Ünnepi tanulmányok Kis Norbert egyetemi tanár
50. születésnapjára

Szerkesztette
Koltay András és Gellér Balázs

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2022

A kötet szerzői

Ambrus István
Bárányos Bernadett
Budai Balázs Benjámin
Christián László
Cs. Kiss Lajos
Csikány Tamás
Dávid Lilla
Deli Gergely
Elek Balázs
Fejes Zsuzsanna
Filó Mihály
Gellér Balázs
Gellérné Lukács Éva
Gombos Katalin
Hazafi Zoltán
Herke Csongor
Horváth Attila
Hutkai Zsuzsanna
Imre Miklós
Jacsó Judit
Kaiser Tamás
Kiss György Árpád
Klotz Balázs

Klotz Péter
Koller Boglárka
Koltay András
Korpics Márta
Kovács Éva Margit
Kovács Gábor
Krasznay Csaba
Kristó Katalin
Madai Sándor
Máthé Gábor
Méhes Tamás
Németh Imre
Patyi András
Pongrácz Alex
Sántha Ferenc
Sasvári Péter
Szabó Ádám
Tamás András
Téglási András
Varga Zs. András
Vastag Gyula

A borító Veronese (1528–1588) *Jó kormányzás (Il buon governo)* című festményének (1551–1552 között) felhasználásával készült. A kép Rómában, a capitoliumi múzeumokban található.

Forrás: Wikimedia Commons.

© A szerzők, 2022
Szerkesztés © Koltay András, Gellér Balázs, 2022
© A kiadó, 2022
Minden jog védve.

Tartalom

Gellér Balázs
Laudatio | 9

Koltay András
Köszöntés Kis Norbert jubileumára | 15

Ambrus István
A szabálysértési jog tudománya és néhány elvi kérdése | 19

Bárányos Bernadett
Az ügyvédek véleménynyilvánítási joga | 37

Budai Balázs Benjámín
Norbi *et Orbi* | 53

Christián László
A közigazgatási büntetőhatalom, a rendészet és a Nemzeti Köszolgálati Egyetem
a járványkezelés szolgálatában | 55

Cs. Kiss Lajos
Az államtudomány komplexitása és reflexivitása | 67

Csikány Tamás
A ludovikások zalacsányi szép napjai | 85

Dávid Lilla
Gondolatok a kényszermunka szabályozásáról egy tíz évig tartó kizsákmányoló kötelék
kapcsán | 97

Deli Gergely
A kocsma, a birkózók és az állami beavatkozás | 115

Elek Balázs
A kábítószerrel visszaélés törvényi szabályai a nemzetközi és európai egyezmények,
a normavilágosság és a társadalomra veszélyesség tükrében | 129

Fejes Zsuzsanna
A határon átnyúló kormányzás közjogi kihívásai a 21. században | 145

Filó Mihály

A megbízhatósági vizsgálat és az akaratszabadság –
Gondolatok a büntetőjog emberképéről | 159

Gellér Balázs

A hálapénz megítélése az egészségügyben az új szabályozás fényében | 169

Gellérmé Lukács Éva

Az Ukrajnából menekülők egészségügyi ellátása Magyarországon –
Pillanatkép 2022 márciusában | 183

Gombos Katalin

Az Európai Unió jogforrásainak kategóriatani problémái | 201

Zoltán Hazafi

Sur la route de la mise en place de la gestion prévisionnelle des ressources humaines:
L'informatisation de la gestion des emplois dans la fonction publique hongroise | 215

Herke Csongor

A letartóztatás gyakorlati kérdései az új büntetőeljárási törvény tükrében | 237

Horváth Attila

A rockzene cenzúrázása Magyarországon a Kádár-rendszer időszakában | 249

Hutkai Zsuzsanna

Uniós támogatások Magyarországon harminc év távlatából | 261

Imre Miklós

Az I. világháború hadigazdálkodásának közjogi alapjai –
Továbbá a háborús gazdaságirányítás néhány jellemzője Magyarországon | 279

Jacsó Judit

A pénzmosás elleni küzdelemről szóló új uniós jogalkotási javaslatcsomag –
Különös tekintettel a Pénzmosás és Terrorizmusfinanszírozás Elleni Küzdelem
Hatóságára | 307

Kaiser Tamás

Komplex problémák és narratívák –
A területi egyenlőtlenség értelmezési keretei az Egyesült Királyságban | 321

Kiss György Árpád

Kapcsolatok egy virtuális világban – Vázlat a munka során átalakuló kapcsolatokról | 337

Klotz Péter

Hatásos, arányos és visszatartó? – Avagy a jogi személlyel szemben alkalmazott büntetőjogi
intézkedések Magyarországon | 349

Koller Boglárka

„Vágyódás az elismerésre” –
Az identitás mint a 21. század társadalomtudományi elemzéseinek kulcsfogalma | 365

Kovács Éva Margit

A közigazgatási oktatási programok munkaerőpiaci relevanciájának vizsgálata –
A hazai felsőoktatási programok áttekintése | 377

Kovács Gábor

Kockázatok és mellékhatások | 397

Krasznay Csaba

Kiberbiztonsági képzések a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen | 407

Kristó Katalin– Klotz Balázs

A nagy tölgyfa asztal új hajtásokat hozott, avagy a közszolgálati továbbképzés elmúlt
tíz évének tíz fontos eredménye | 425

Madai Sándor

A büntetőhatalom jogági hatáiról és azok átlépéséről | 441

Máthé Gábor

A megoldhatatlan felelősségi problematika meghaladása | 453

Méhes Tamás – Korpics Márta

Kihívások és válaszok a felsőoktatásban | 469

Németh Imre

A bűnösségi elv megdöntése | 495

Patyi András

A jogegységipanasz-eljárások gyakorlatának néhány alapkérdése | 511

Pongrácz Alex

„Mert szeretjük a Földünket” – A természettel kapcsolatos felfogás konzervatív olvasata(i) | 527

Sántha Ferenc

Szervezeti felelősség a nemzetközi büntetőjogban? | 537

Sasvári Péter

A 2021-ben nyertes Bolyai János Kutatási Ösztöndíjban részesültek empirikus vizsgálata | 551

Szabó Ádám

Római kori vámhivatal Pécsen | 569

Tamás András

A büntetőjog vége(?) | 577

Téglási András

Köszöntő Kis Norbertnek | 585

Varga Zs. András

A közigazgatási jogi norma és a közigazgatási jogi szankció | 587

Vastag Gyula

Érdek és történelem – BME és Corvinus újra együtt? | 601

Szabó Ádám*

Római kori vámhivatal Pécsen

A pécsi Kossuth tér nyugati felének északi részén 2008-ban Tóth I. Zsolt kőalaposra rakott vályogfalból álló 2–3. századi épületet tárt fel. A Pannonia Inferior-i Sopianae korabeli topográfiáját tekintve az épület a település keleti szélén helyezkedett el, valószínűleg a ki- és bevezető út közelében.¹ Építése a Severus-korra, felhagyása a Kr. u. 258–260-as barbár betörés idejére tehető.² Ezt követően az épület pusztulásnak indult és összeroskadt, a 4. század elején a maradékát elbontották, helyét elplanírozták.

Az épület feltárt részében több helyiség különült el egymástól. Az egyikben, amely délről és nyugatról csatlakozik a szomszéd helyiségekhez, a pusztulási réteg alól vékony habarcsos padlósínt, két kőtalapzat, egy freskótöredék és egy dombormű került elő. A freskótöredék a helyiség északkeleti sarkában feküdt képes oldalával felfelé. A szerkezeti egységben értelmezhető két kőtalapzat egymás mellett helyezkedett el, a keleti fal előtt. A keleti falszakasz és a talapzatok közötti sávban, a két talapzat közti tér tengelyében, talpával a keleti falhoz közelebb esően, képes oldalával lefelé fordulva egy sast ábrázoló dombormű feküdt.

A fennmaradt leletek és dekoráció alapján a helyiség szentélyként (*sacellum*) határozható meg. Formai és tartalmi összefüggéseit tekintve a leletegyüttes és a helyiség a császári közigazgatás keretében értékelhető, és általa a teljes épület is. Az épület régészeti kontextusát Tóth elemezte, a belőle előkerült falfreskótöredéket Kirchhof Anita értékelte ikonográfiai szempontból, a padlóján heverő sas domborművet Fábrián Boglárka értelmezte állami szimbólumként, a felirattal magam foglalkoztam részletesebben.³

* Kutatóprofesszor (Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar).

¹ Vö. Visy Zsolt: Sopianae településtörténete. In Visy Zsolt (szerk.): *Pécs története. I. Az őskortól a püspökség alapításáig*. Pécs, Pécs Története Alapítvány – Kronosz, 2013. 93–152.

² Vö. Péter Kovács: *A History of Pannonia during the Principate*. Bonn, Rudolf Habelt, 2014. 241–257.

³ Részletesen, képekkel és rajzokkal együtt lásd Tóth Zsolt: Régészeti feltárás 2008-ban Pécsen, a Kossuth téren. Összefoglaló jelentés. *Pécsi Szemle*, 11. (2008), ősz, 3–19., 9–10.; Anita Kirchhof: Painted Depiction of Genius of Sopianae. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*,

A talapzatokból durván kidolgozott és sérült felületű, átlagosan 1 méter hosszú és 60 cm széles töredezett mészkő hasábok maradtak fenn. Szerkezeti egységet alkotva, arányosan helyezkednek el a térben, a járószintre telepítve. Mindkettő egyforma távolságra helyezkedik el a keleti faltól, illetve megközelítőleg azonos távolságra az északi és a déli falak síkjaitól, a helyiség közepén. Elrendezésüket, méreteiket és a helyiség jellegét tekintve rájuk helyezett szoborbázisok stabil aljzatát képezték. A bázisokon uralkodók szobrai állhattak, istenszobrok kisebb valószínűséggel feltételezhetők az adott összefüggésekben. A két uralkodó az épület keletkezési idejét figyelembe véve eredetileg Septimius Severus (Kr. u. 193–211) és Caracalla (Kr. u. 197–216), az épület közvetlen felhagyás előtti időszakát tekintve, Valerianus (Kr. u. 253–260) és Gallienus (Kr. u. 253–268) lehetett.⁴ A köztos idöben az éppen uralkodó társcsászárak szobrai is állhattak a szentélyben.

A helyiség északi faláról lecsúszott freskó nagyobb része elpusztult. Fennmaradt töredékeiből egy felirat elejét, illetve egy több színnel festett *genius*fejet lehetett összeállítani. A *genius*ábrázolástól balra kétsoros festett felirat töredéke maradt fenn, amely feloldva és kiegészítve megfelelő történeti és funkcionális összefüggésbe helyezi az épületet. A feliratot fehér alapra vörössel festették, igényes, a Severus-kortól alkalmazott *actuaria* betűkkel. A mára megbarnult, helyenként hiányosan látható betűk méretei: 6,1–6–4,7 cm. A freskó struktúrája alapján a felirattöredék arányosan helyezkedett el a feliratos mező közepén, és egységében értelmezendő szöveget alkot. A megállapítható szöveg a következő:⁵

GENIO
CV • TEL

Az első sor jól olvashatóan részeshatározói esetben (*dativus*) álló *genius*, azaz dedikáció, amely a feliratot és általa a helyiséget vallási kontextusba helyezi. „Nem létezik hely *genius* nélkül” – állapította meg Servius az *Aeneis*hez írt kommentárjaiban.⁶ A császárkori feliratos anyagból számos *genius*nak szóló dedikáció ismert, ami a serviusi megállapítást alátámasztja. Gyakorlatilag minden létezőnek, élőnek és élettelennek volt *geniusa*, személyeknek, közösségeknek, csapatoknak, egyesületeknek, helyeknek, természetes képződményeknek és épületeknek,

69. (2018), 1. 107–130.; Boglárka Fábíán – Ádám Szabó: Painted Dedication to Genius and a Relief Depicting Aquila from a Sanctuary in Sopianae. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 69. (2018), 1. 131–142. Utóbbi a jelen magyar nyelvű közlemény alapja is.

⁴ Vö. Dietmar Kienast: *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*. Darmstadt, WBG, 2003. 156–165., 214–219.

⁵ Az alul jelzett betűk töredékesen maradtak fenn.

⁶ Maurus Servius Honoratus: *Vergilii Aeneidos Libros* 5.85.1: „Nullus enim locus sine genio.”

földrajzi-politikai értelemben vett területeknek stb. A *genius*ok száma közel végtelen a római világban, de csak a kisebb részükre vonatkozólag maradtak adatok. *Genius*ként vallásos tiszteletben részesültek. Általában a dedikációból derül ki, hogy kinek vagy minek a *genius*át tisztelte a felirat állíttatója, azáltal, hogy feltüntette az illető *genius* melléknevét vagy hovatartozását. Ritkábban nem tüntettek fel külön melléknevet vagy hovatartozást, olyankor maga a hely értelmezte a dedikációt.⁷

Azzal a feljebb vázolt feltétellel, hogy az adott felirat nem folytatódott következő feliratos mezőben, a második sor *CV* rövidítése a *genius* mellékneve vagy hovatartozása kell legyen, ami meghatározza a státuszát. Ebben az esetben a *CV*kezdettel Noricumból ismert *cucullatus* melléknev nem valószínű,⁸ egyrészt a *genius cucullatus* helyi jellege, másrészt a freskón ábrázolt *genius*figura miatt. Más *CV*kezdetű *genius* melléknev nem ismert, így csak arra a közege vonatkozhat a rövidítés, amelyben a felirat és a megfestett *genius* állt. Tekintettel a helyiség körvonalazható kontextusára, a *CV* rövidítés feloldása más szótári lehetőség híján is a *custos* (őr) szóból származtatott kifejezésként látszik valószínűnek. Ezzel így a *genius* hovatartozását jelölték az épület személyzetére vagy személyzetének egy részére vonatkozólag. Ha a *CV* nem a *genius*hoz tartozna, hanem egy állíttatóhoz, például tisztségnevként (mert személynév nem lehet a helye, a rövidítésformája pedig a felirat folytatása miatt), akkor szabályszerűbben a következő rövidítés után kellene álljon.

A *CV* rövidítéstől *interpunctió*val elválasztott *TEL* betűcsoport forma szerinti oltárszövegben az állíttató neve is lehetne. Ez esetben viszont a sor a *TEL* betűcsoporttal kellene kezdődjön. *Tel-*kezdettel *cognomen*ek ismertek, azonban sokkal több van belőlük ahhoz, hogy hárombetűs rövidítésükből biztosan azonosítható legyen egy név,⁹ ahogy arra a korban is igény volt. A freskó szerkezete miatt a következő sorban való folytatása kevésbé valószínű, ahogy másik feliratos mezőbe való áthúzódása is kizárható. A *TEL* rövidítés így az intézményre vonat-

⁷ Összefoglalóan lásd Georg Wissowa: *Religion und Kultus der Römer*. München, C. H. Beck, 1912. 175–181.; Hille Kunckel: *Der römische Genius*. Heidelberg, F. H. Kerle, 1974. Lásd még Péter Vámos: *Genius Representation from the Northern Region of the Aquincum Military Town*. In Szabó Ádám – Vargyas Péter (szerk.): *Cultus Deorum. Studia religionum ad historiam. II. De rebus aetatis Graecorum et Romanorum*. Pécs, PTE, 2008. 251–258.

⁸ *Inscriptionum Lapidarium Latinarum Provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV reperiatarum indices*. Berlin, De Gruyter, 1986. Nr. 701., 702.: Wabelsdorf, Ausztria.

⁹ Vö. Iiro Kajanto: *The Latin Cognomina*. Helsinki, Societas Scientiarum Fennica, 1965. 50., 52., 156., 187., 338.: *Telesianus, Telesinus, Telesius, Tellianus, Tellus*; Barnabás Lőrincz – Ferenc Redő (szerk.): *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum (OPEL), IV. Quadrantia–Zures*. Bécs, Wiener Stadtarchäologie, 2002. 111.: *Telamo, Telassicus, Telcus, Teleius, Telemachus, Telephus, Teles, Telesilla, Telesinus, Telesphorianus, Telesphorinus, Telesphoris, Telesphorus, Telest, Telete, Telionnus, Tellonius, Tellus, Telta*.

kozhat, amelyben a freskós, talapzatos, sas szimbólumos *sacellum* elhelyezkedett. Maga a hely egyébként értelmezte is a feliratot, így a szokatlanabb rövidítések is egyértelműbbek voltak a korabeli olvasó számára – különösen, ha más feliratok is álltak a helyiség egyéb festett mezőiben, illetve magán az épületen.

A személynevek kizárása után egy olyan szótári kifejezés marad, amely auktor- és feliratos forrásokban is előfordul, illetve lehetséges olvasati és értelmezési változatot képvisel. A szó a görög *τελέω* (*teléō*) „fizet, teljesít” igéből származtatott főnév, *telōnium* vagy *telōneum* (*τελώνιον*), amelynek *toloneum* változata is ismert. A nem túl gyakran előforduló szóval vámházakat jelöltek, általában magát az épületet.¹⁰ A kora császárkori latin szövegek közül Suetoniusé (Kr. u. 69 k. – 122 k.) utalt a kifejezés csoportos használatára,¹¹ Tertullianusnál (Kr. u. 160 k. – 220 k.) kétszer fordult elő a szó a vámház (*teloneum*) elhagyására vonatkozólag,¹² illetve négyszer szerepelt feliratos forrásban. A feliratok közül három az *Africa proconsularis*ből, egy pedig az *Asia proconsularis*ből ismert.

Az afrikai Mheimes lelőhelyű építési felirat szövege szerint a *vicarius vilici* a *teloneum*ot felújította és Venus Augustának ajánlotta.¹³ Az annabai (Hippo Regius) feliratot a császár *numen*jének és Venus Augustának állította egy császári szabados, aki *procurator telonei maritimi*, vagyis a kikötői vámhivatal vezetője volt.¹⁴ A *teloneum*ok lehetséges vallási vetületei az afrikai példák által jól körvonalazhatók. A gafsai (Capsa) töredékes, vélhetőleg építési feliratot Kr. u. 209 és 211 között állította a vámház (itt: *toloneum*) *verna vectigalisa*, *vilicusa* és *contrascriptora*, azaz különböző beosztású alkalmazottai.¹⁵

¹⁰ Vö. Henri Leclercq: *Impots*. In *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, 7. Paris, Letouzey et Ané, 1926. 416–463., 423–424.

¹¹ Suetonius: *De vita Caesarum libri VIII: Divus Vespasianus*, 1.2: „ΚΑΛΩΣ ΤΕΛΩΝΗΣΑΝΤΙ” a császár adóbérlő apjára vonatkozóan.

¹² Tertullianus: *De Idololatria*, 12.3: „cum Matthaues de teloneo suscitatur” és Tertullianus: *De baptismo*, 12.45: „uno verbo domini suscitatus teloneum”. Vö. még Mt 9,9–13 és Lk 5,27–32.

¹³ Theodor Mommsen et alii (szerk.): *Corpus inscriptionum latinarum*, VIII. Berlin, De Gruyter, 1959. Nr. 12314 = Hermann Dessau (szerk.): *Inscriptiones Latinae Selectae, I–III*. Berlin, Weidmann, 1892–1916. Nr. 1654: *Africa proconsularis* / *Mheimes: Veneri Aug(ustae) sac(rum) | Delius Abascanti Aug(usti) vil(ici) vic(arius) teloneum a fun(damentis) sua impensa r(e)stituit et ampliavit*.

¹⁴ *L'Année Epigraphique*. Paris, 1982. Nr. 944: *Africa proconsularis* / *Annaba (Hippo Regius): [Numi]ni Aug(usti) et | [Ven]eri Aug(ustae) sac(rum) | [- - -] Aug(usti) lib(ertus) proc(urator) telonei maritimi(!) d(e) s(ua) p(ecunia) f(ecit)*.

¹⁵ *L'Année Epigraphique*. Paris, 1996. Nr. 1702 = AE 2000. Nr. 1602: *Africa proconsularis* / *Capsa: - - - - - | M(arci) Aureli An(toni)ni - - - - - | [[- - -]] Aug[- - -] | [- - -] Iuliae] Domnae Aug(ustae) - - - - - | [- - -]m toloneum(!) [- - -] | [- - -]pione verna vec(tigal) - - - - - | [- - -]a vil(ico) Capsae e[- - -] | [- - -] c ontrascriptor[e - - -] | - - - - -*.

Az epheszoszi sírfeliratot egy *telonarius* állította elhunyt feleségének.¹⁶ Még ha az auktorforrástól nem is várható a hivatalos szóhasználat, a kevés feliratos példa is mutatja a kifejezés hivatalos használatát. Nemcsak egyszerű alkalmazott (*telonarius*), vagy, ahogy Suetoniusnál olvasható, bérlő esetében fordult elő, hanem magas rangú vámhivatalnok hivatali címében is (*procurator telonei*). Emellett hasonlóképpen, ahogy Tertullianus is használta, előfordult a hivatali épület megnevezéseként is (*teloneum*), amelyet egy *vicarius vilici* felújított. Mellettük másik *telonium*ból ismert az említett *vilicus*, a *verna vectigalis* és a *contrascriptor* tisztsége.

Ennek alapján a tertullianusi helyeken említett *telonium* is hivatalos korabeli szóhasználatot tükröz, amely egybeesik a sopianaei hivatal felállításának idejével is. Az ő esetében nem az a fontos, hogy a hivatkozott történet hol és mikor játszódott, hanem az, hogy a vámházra milyen kifejezést alkalmazott a saját korában a 2. század utolsó, illetve a 3. század első negyedében. A vámházra általa használt kifejezést a teljes, latinul tudó olvasótábor értette, azaz birodalmi érvényűnek tekinthető. A kifejezés ezeken kívül a késő római – kora bizánci korban fordult elő ritkán, mégpedig jogforrásokban.¹⁷

Sopianae területe a birodalmi vámrendszeren belül az illyricumi vámkörzethez tartozott,¹⁸ a Publicum portorium Illyricihez.¹⁹ A vámkörzet, illetve az illyricumi régió feliratos terminológiájában a *portorium* és *vectigal* kifejezések fordulnak elő általában a vám, vámhivatalnok, vámhivatal fogalmakkal összefüggésben, a vámszedő helyeket pedig inkább *statió*nak nevezték. Viszont a *vilicus*, a *vicarius vilici*, a *verna vectigalis*, a *contrascriptor* vámhivatalnoki rangok a Publicum portorium Illyrici területén is léteztek, ahogy a vámkörzeti vezető

¹⁶ Alfred von Domaszewski (szerk.): *Corpus Inscriptionum Latinarum III*. Berlin, 1902. Nr. 13677 = Alain Bresson: A New Procurator of the Quadregesima Asiae at Apameia. In Askold Ivantchik – Lâtife Summerer – Alexander von Kienlin (szerk.): *Kelainai – Apameia Kibotos. Eine achämenidische, hellenistische und römische Metropole*. Bordeaux, Ausonius, 2016. 301–329., 320.: *Asia proconsularis | Ephesus: Dis Man(ibus) | Olympiadi Q(uintus) | telonarius | coniug(i) karis[sim]ae v(ivus) f(ecit)*.

¹⁷ *Codex Theodosianus*, 11.28.3; 13.1.1; *Legum novellarum Divi Valentiniiani*, XIII.1; *Corpus Iuris Civilis: Iustiniani novellae constitutiones*, XXX.VI.1., CVI.pr., CXXIII.VI.

¹⁸ Vö. Siegfried J. De Laet: *Portorium. Etude sur l'organisation douanière chez les Romains, surtout à l'époque du Bruges*. Brugge, De Tempel, 1949; Friedrich Vittinghoff: *Portorium*. In August F. Pauly et alii (szerk.): *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. (RE) XXII.1. Stuttgart, Metzler, 1953. 346–399.

¹⁹ Vö. Árpád Dobó: *Publicum Portorium Illyrici*. Budapest, PPTÉ Érem- és Régiségügyi Intézet, 1940 (Dissertationes Pannonicae II/6.); De Laet i. m. (18. l.) 175–346.; Nicolae Gudea: *Porolis-sum. Un complex daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman II. Vama romană. Monografie arheologică. Contribuții la cunoașterea sistemului vamal din provinciile dacice*. Cluj-Napoca, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, 1996. (Bibliotheca Musei Napocensis 12.) 75–99.

procuratori rangja is Kr. u. 174-től.²⁰ Az azonos megjelölésű hivatali tisztségek hasonló tartalmi és szervezeti felépítés keretébe utalják a *telonium*, a *portorium*, valamint a *vectigal* kifejezéseket. A mheimesi *telonium* felújítatójának *vicarius vilici* rangja az adott *telonium* nagyobb vámszervezeti egység keretébe való tartozását fejezi ki. Ugyanerre utal a gafsai *vilicus*, *verna vectigalis* és *contrascriptor* léte. Eseteikben a nagyobb szervezeti egység a Quattuor publica Africae volt.²¹

Megfogalmazható tehát, hogy a nagyobb szervezeti egységek keretébe tartozó, kisebb helyeken létrehozott fiókhivatalok épületeit nevezték, illetve nevezhették *telonium*nak, ami a máshol *statio* kifejezéssel jelzett vámépületek, illetve helyi fiókhivatalok megfelelője, esetleg kisebb, szervezeten belüli különbséggel. Az annabai példa, hogy a *teloneum* élén *procurator* állt, aki máshol a nagyobb szervezeti egységeket irányította, nem mond ellent a *teloneum*ok nagyobb szervezeten belüli kisebb egységként való meghatározásának, ahogy az ismert *procurator*ok sem képviseltek mind azonos beosztást.²² Hippo Regius kikötőjében a kereskedelmi forgalom indokolhatta, hogy az afrikai vámszervezet keretébe illeszkedő *teloneum* nagyobb hivatali apparátust igényelt, amelyet emiatt *procurator* igazgatása alá rendelték.

Az esetek nagyobb részében viszont a *teloneum*ok városon belüli kis hivatali épületek lehettek. Ez a vélhető magyarázata annak, hogy alig maradt feliratos emléke a szónak, különösen akkor, ha nem rendelkeztek építési felirattal, vagy könnyen pusztuló freskón állt az épület megnevezése. A festett felirat itt bemutatott értelmezési javaslata alapján tehát a sopianaei épület egy városi vámhivatali ház volt, tulajdonképpen egy *statio*, amelyet a freskó feliratán *telonium*ként vagy *teloneum*ként aposztrofáltak a benne dolgozók magára az épületre utalva. A kora császárkori katonai, hivatali és civil közösségek általánosnak tekinthető módon részesítették tiszteletben a testületi *genius*ukat, amelyek ezáltal a legváltozatosabb melléknevekkel és hovatartozási meghatározásokkal tűnhetnek fel a feliratos forrásokban.²³ Közéjük jól illeszkedhet egy sopianaei feltételezhető *genius cu(stodiarum?)* is.

²⁰ Vö. még Gudea i. m. (19. lj.) 131–134.; Ioan Piso: *Fasti provinciae Daciae, II.* Bonn, Rudolf Habelt, 2013. (Antiquitas I/60.) 293–333.

²¹ Vö. De Laet i. m. (18. lj.) 247–271.; Vittinghoff i. m. (18. lj.) 346–399.; Xavier Dupuis: Les «III publica Africae»: un exemple de personnel administratif subalterne en Afrique. *Cahiers du Centre Gustave Glotz*, 2000, 11. 277–294. további irodalommal.

²² A *procuratori* tisztség minden változatához áttekinthetően lásd Hans-Georg Pflaum: *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain.* Paris, Paul Geuthner, 1960–1961 és 1982 (Suppl.).

²³ Vö. például Dobó i. m. (19. lj.) feliratos katalógusával. Ezenkívül lásd még Alfred von Domaszewski: Die Religion des römischen Heeres. *Westdeutsche Zeitschrift*, 14. (1895). 1–142.; Egon Schallmayer et alii (szerk.): *Der römische Weihebezirk von Osterburken. I. Corpus der griechischen*

A fentiek alapján a pécsi freskótöredékhez tartozó felirat további értelmezéséhez az alábbi olvasat javasolható: *Genio cu(stodiarum?) tel(onei?)*, azaz: „A vámház őrsége *genius*ának!” Ez a szöveg a felirat állapota miatt javasolható olvasatok közül, a kontextust is figyelembe véve, a legvalószínűbbnek látszó változat. A javaslat az épület igazgatási és ezen belül a tárgyalt helyiség szakrális funkciója alapján tehető meg. Az épület a település keleti széléhez és az úthoz közel állt, így megfelel a korabeli városi vámházak általános topográfiai ismérveinek is.²⁴

Összefoglalóan megállapítható, hogy az épület valószínűleg a Publicum portorium Illyrici keretébe tartozó hivatalos vámszedő hely volt. Az épület egyik helyiségét az épületben szolgálatot teljesítő személyek szentélynek rendezték be, amelynek elsődleges funkciója az állami reprezentáció és a hivatali császárkultusz ápolása lehetett. A szentély a teljesen fel nem tárt épület délnyugati sarokhelyisége lehetett. A festett dekoráció a Severus-korra keltezhető, amikorra az épület építése is. A feltárási állapot szerint a Severus-kori dekoráció a Kr. u. 258–260-ban történt felhagyásáig megmaradt, következőképpen változatlan, eredeti állapotában tartották karban, ezzel követve a szentélyekre vonatkozó *pontifexi* előírásokat.²⁵ A vámház létesítése és működése összefügghet Sopianae jelentőségének 3. századi megnövekedésével, amit a helyi pénzforgalom régészeti kimutatható megugrása is igazol.²⁶

und lateinischen Beneficiärer-Inschriften des Römischen Reiches. Stuttgart, Konrad Theiss, 1990. feliratos katalógusait.

²⁴ De Laet i. m. (18. lj.) 45–55.; Vittinghoff i. m. (18. lj.) 347–349.

²⁵ Vö. például Wilhelm Henzen et alii (szerk.): *Corpus Inscriptionum Latinarum*, VI. Berlin, De Gruyter, 1876. Nr. 1884; *Corpus Inscriptionum Latinarum*, X. 2 (1985. oldal) 8259; Hermann Dessau (szerk.): *Inscriptiones Latinae Selectae* (ILS) I–III. Berlin, Weidmann, 1892–1916. Nr. 8381; Salvatore Riccobono et alii (szerk.): *Fontes Iuris Romani Anteuustiniani* (FIRA) I. *Leges*. Firenze, Barbèra, 1940. 330–331., Nr. 63; 249., Nr. 76; Ioachim Marquardt: *Römische Staatsverwaltung*, III. Leipzig, Salomon Hirzel, 1885. 310.

²⁶ Tóth Endre: A pogány és keresztény Sopianae. (A császárkultusz-központ Pannonia Inferiorban, valamint a pogány és keresztény temetkezések elkülönítésének a lehetőségéről: a II. sírkamra). *Specimina Nova Universitatis Quinqueecclesiensis*, (2006), 20. 49–102.

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Inzsöl Kata
Olvasószerkesztők: Biró Csilla, Bujdosó Hajnalka, György László, Kalcsics Ildikó, Kutas Éva,
Resofszi Ágnes, Szabó Ilse, Tomka Eszter
Tördelőszerkesztő: Fehér Angéla
Korrektorok: Biró Csilla, Bujdosó Hajnalka, György László,
Kalcsics Ildikó, Kutas Éva, Tomka Eszter

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

ISBN 978-963-531-757-8 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-758-5 (ePDF)
ISBN 978-963-531-759-2 (ePub)

9 789635 317578

Kis Norbert jogász, egyetemi tanár oktatóként és vezetőként is szolgálta, szolgálja a felsőoktatást. Az ELTE, a Széchenyi István Egyetem, majd a Corvinus tanára volt, és a kezdetektől részt vett a Nemzeti Közszolgálati Egyetem építésében, dékánként, illetve rektorhelyettesként is. Kormányzati pozíciókat töltött be felsőoktatási területen, és az ügyérvilágban szintén megmérettette magát. Nemzetközi kapcsolatait kutatóként, oktatóként és vezetőként sikerrel fordította intézményei javára.

Egykori és jelenlegi egyetemi kollégái úgy döntöttek, hogy 50. születésnapjára egy ünnepi kötettel kedveskednek neki. A kötet szerzői és szerkesztői azt remélik, hogy az ünnepelt szakmai érdeklődéséhez közel álló tárgyú tanulmányokat egybegyűjtő kötet a közigazgatás, az állambölcsélet, a kormányzástan és a büntetőjog iránt érdeklődőknek is élvezetes olvasmány lesz.

A szakmai eredményein túl Kis Norbert ugyanakkor férj, családapa, futballrajongó, magyar patrióta, az igazságot kereső, sorskérdéseken töprengő és nemzetközi perspektívákban gondolkodó ember. A kötet tanulmányain keresztül kollégái segítségével talán személyiségének egy-egy vonása is kirajzolódhat az olvasó előtt.